

73. Мизес Л. Человеческая деятельность : трактат по экономической теории / Л. фон Мизес ; пер. с англ. – Челябинск : Социум, 2005. – 878 с.

Кот О. О. Принципи здійснення суб'єктивних цивільних прав

У статті проаналізовані питання, що стосуються визначення принципів права, їх ролі та наукового підходу до їх походження. Для проведення цього аналізу автор використовував як авторитетні вітчизняні джерела та джерела пострадянського простору, так і праці іноземних учених-цивілістів. Основна увага акцентована на завданнях, які пов'язані, зокрема, з загальними принципами цивільного права. Під час аналізу автором було виявлено, що термін «принципи права» був об'єктом численних досліджень. Під час вивчення автор приділяв особливу увагу також визначенню вищезгаданого терміна на законодавчому рівні, зокрема проаналізовано статті Цивільного кодексу України. Проведено паралель між детермінацією терміна «принципи цивільного права» між доктринальним і нормативно-правовим визначенням.

Ключові слова: принципи права, здійснення суб'єктивних цивільних прав, юридичні категорії, основоположні принципи.

Кот А. А. Принципы осуществления субъективных гражданских прав

В данной статье проанализированы вопросы, касающиеся определения принципов права, их роли и научного подхода к их происхождению. Для проведения данного анализа автор использовал как авторитетные отечественные источники и источники постсоветского пространства, так и труды иностранных ученых-цивилистов. Основное внимание акцентировано на задачах, связанных в частности с общими принципами гражданского права. При анализе автором было выявлено, что термин «принципы права» был объектом многочисленных исследований. В ходе изучения автор уделял особое внимание также определению вышеупомянутого термина на законодательном уровне, в частности проанализированы статьи Гражданского кодекса Украины. Проведена параллель между детерминацией термина «принципы гражданского права», между доктринальным и нормативно-правовым определением.

Ключевые слова: принципы права, осуществления субъективных гражданских прав, юридические категории, основополагающие принципы.

Kot O. Principles of the exercise of subjective civil rights

This article analyzes the issues relating to the definition of the principles of law and the role of scientific approach to their origin. To conduct this analysis the author used both reputable domestic sources and the former Soviet Union sources and works on civil law of foreign civil law scholars. The main attention is paid to the problems associated in particular with the general principles of civil law. When analyzing the author found that the term «principles of law» has been the subject of numerous studies. In the study author paid special attention to the definition of above-mentioned term on the legislative level, including analyzes of articles of the Civil Code of Ukraine. A parallel was drawn in the determination of the term «civil law principles» between the doctrinal and legislative definition.

Key words: principles of law, exercise of subjective civil rights, law categories, fundamental principles.

УДК 340.1

*Тетяна Вікторівна Котенко,
доцент кафедри теорії права та держави,
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
кандидат юридичних наук, доцент*

**МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ
В АСПЕКТІ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ РІВЕНЬ**

Відзначаючи принципове значення функціонального призначення місцевого самоврядування, слід наголосити, що воно як інститут самоуправління населення має і практичний характер. Це виявляється в тому, що його функції можуть бути реалізовані лише в межах суспільства. Таким чином, це визначає соціальне призначення місцевого самоврядування в цілому. Вказана особливість має ключовий характер, що надає змогу говорити про суспільство як про об'єкт функціонування місцевого самоврядування. На неї неодноразово звертали увагу вчені. Самоорганізація населення для вирішення власних проблем – ключове питання демократії. Реальне місцеве самоврядування – це конкретний крок у напрямку подальшої лібералізації управління на місцях, пов'язаний із вирішенням проблем формування громадянського суспільства, посиленням захисту прав і свобод людини та громадянина, їх практичною реалізацією. Тому варто погодитися з думкою О. Батанова, який доводить, що актуальність, глибоке осмислення цього питання має не лише науково-методологічне і політико-ідеологічне, а й важливе практичне значення. Усвідомлення феномену місцевого самоврядування в повному обсязі створює можливість знайти адекватні напрями і форми розвитку демократії на сучасному етапі [1, с. 181].

Справедливою є думка Л. Дунаєвої про те, що на сучасному етапі наукова думка представлена чималою кількістю наукових концепцій, що репрезентують уявлення провідних мислителів – представників політико-правової та суспільно-політичної думки – щодо розвитку моделей взаємин між владою

та самоврядуванням протягом історії людства. Слід наголосити, що розгляд цих взаємин відбувається у межах міждисциплінарних досліджень, оскільки навіть теоретично досить важко виокремити суто політологічне та правове у стосунках «влада-самоврядування» як протягом історії людства, так і в сучасний момент [2, с. 622]. Тому слід відзначити, що ключовою проблемою розвитку громадянського суспільства є саме особливості взаємодії державної влади та місцевого самоврядування, і від злагодженості такої взаємодії залежить рівень розбудови громадянського суспільства в цілому. Про це йти-меться далі.

В. Пилін і П. Глушенко наголошують не лише на суспільстві як на об'єкті функціонування місцевого самоврядування, а в контексті аналізу специфіки громадянського суспільства зазначають, що основні функції місцевого самоврядування впливають із функцій усього громадянського суспільства та держави, конкретизують їх з урахуванням основних завдань і цілей, які постають перед місцевими спільнотами [3, с. 16–17]. Таким чином, учені підсумовують органічний взаємозв'язок між функціями громадянського суспільства та функціями місцевого самоврядування, який виявляється у тому, що функції місцевого самоврядування походять від функцій громадянського суспільства. Окрім того, саме на місцеве самоврядування покладається завдання забезпечити дотримання і захист прав та свобод людини і громадянина. Тому і коло функцій, що реалізується місцевим самоврядуванням, учені пов'язують:

- по-перше, із забезпеченням безпосередньої участі населення у вирішенні питань місцевого значення, обліку і координації інтересів різних груп населення, захисту меншин;
- по-друге, із забезпеченням комплексного соціально-економічного розвитку муніципального утворення;
- по-третє, із управлінням муніципальною власністю і місцевими фінансами;
- по-четверте, зі здійсненням соціальної політики місцевого самоврядування, спрямованої на створення умов, які забезпечують гідне життя і вільний розвиток людини;
- по-п'яте, із охороною навколишнього середовища;
- по-шосте, із забезпеченням громадського порядку [3, с. 16–17].

Також слід зазначити, що, визначаючи функції місцевого самоврядування як такі, що походять від функцій громадянського суспільства, учені так і не обґрунтували особливості цього взаємозв'язку, оскільки наведений перелік функцій повною мірою не відображає засади функціонування громадянського суспільства.

Учені справедливо зазначають, що громадянське суспільство традиційно розуміють як сферу, на яку індивід має прерогативи перед державою, тобто має місце автономність громадянського суспільства як сфери приватних інтересів стосовно держави (втілення публічного інтересу) [4, с. 165]. Це підтверджується і поглядами учених щодо розуміння поняття і сутності громадянського суспільства як сфери здійснення власного партикулярного інтересу, а також забезпечення інтересів окремих індивідів та колективів людей, які групуються навколо особливих однорядних суспільних відносин [5, с. 97].

Питання взаємозв'язку громадянського суспільства та місцевого самоврядування в юридичній літературі розглядається переважно в контексті характеристики або громадянського суспільства, або місцевого самоврядування. Неодноразово, розглядаючи місцеве самоврядування, учені наголошували на тому, що це інститут (засіб, форма прояву тощо) громадянського суспільства. За таким принципом, вже стосовно громадянського суспільства, вчені наголошують на його ключовому інституті – місцевому самоврядуванні як засобі виявлення та реалізації інтересів громади.

Так, у юридичній літературі робляться спроби пов'язати її з питанням забезпечення демократичних принципів організації та функціонування влади на місцях, тобто у створенні умов для максимального наближення управління до населення, залучення громадян до безпосередньої участі у вирішенні політичних, економічних, соціальних проблем. Тому формування правової держави, демократичного конституційного ладу України, громадянського суспільства неможливе без становлення інституту місцевого самоврядування, яке має відповідну конституційно-правову базу функціонування і повинне мати належні матеріально-фінансові кошти [6, с. 61–62].

З огляду на це необхідність переосмислення функціонального призначення місцевого самоврядування як фактора децентралізації влади та реалізації завдань розбудови громадянського суспільства визначається:

- по-перше, сучасними процесами реформування і розбудови громадянського суспільства та місцевого самоврядування в Україні;
- по-друге, необхідністю наукового переосмислення особливостей взаємозв'язку місцевого самоврядування та громадянського суспільства;
- по-третє, потребами визначення шляхів розвитку місцевого самоврядування та громадянського суспільства в сучасних умовах розвитку суспільства.

На нашу думку, місцеве самоврядування і громадянське суспільство органічно пов'язані між собою, причому цей зв'язок слід визначати на рівні функціонального аналізу місцевого самоврядування та громадянського суспільства. Вказаний зв'язок можна узагальнити у межах таких положень:

1) місцеве самоврядування виникає, розвивається та функціонує відповідно до рівня розвитку й розбудови громадянського суспільства, тому воно є явищем діалектичним і соціальним, оскільки зумовлюється розвитком суспільства;

2) доктринальне розуміння функціонального призначення місцевого самоврядування зумовлюється розумінням громадянського суспільства як особливої форми організації суспільства;

3) розвиток місцевого самоврядування зумовлюється його функціональним призначенням щодо розбудови громадянського суспільства на засадах його самоорганізації та залучення громадськості до участі в управлінні суспільством;

4) функції місцевого самоврядування мають похідний характер від сутності громадянського суспільства та в процесі реалізації забезпечують реалізацію соціального призначення громадянського суспільства.

Здійснюючи аналіз взаємодії громадянського суспільства та місцевого самоврядування, вчені справедливо зазначають, що природою такої взаємодії є необхідність створення різноманітних соціальних інституцій як протиполюсів державі та її органам. Причому однозначно робиться висновок про те, що місцеве самоврядування є одним із пріоритетних інститутів громадянського суспільства [7, с. 178], який забезпечує ключові характеристики громадянського суспільства.

Таким чином, розуміння громадянського суспільства охоплює і його функціональне призначення у контексті впливу на місцеве самоврядування, зокрема:

- як засобу забезпечення і гарантування місцевого самоврядування;
- як форми прояву місцевого самоврядування;
- як системи відносин у сфері місцевого самоврядування;
- як об'єкта поширення владних повноважень;
- як засобу формування суб'єктів місцевого самоврядування тощо.

Окрім того, вчені наголошують на тому, що громадянське суспільство є засобом самовираження індивідів, їх самоорганізації і самостійної реалізації ними власних інтересів. Значну частину суспільно важливих питань громадські спілки та об'єднання мають вирішити самотужки або на рівні місцевого самоврядування, тим самим вони полегшують виконання державою її функцій [8, с. 649].

Проблеми взаємозв'язку громадянського суспільства та місцевого самоврядування є основними та фундаментальними для будь-якого соціуму. Потенціал територіальних громад як інституцій, що мають громадську природу, на сьогодні майже не задіяний у процесі суспільного розвитку. Формування дієвих, активних територіальних громад є головним чинником демократизації суспільства і ствердження незалежності народу від свавілля державної влади. А для цього важливо, щоб громади створювали належні громадські владні інституції, які реально, а не формально, будуть їм підзвітні та підконтрольні. Тобто громада має протистояти тим негативним процесам деспотизму, авторитаризму, корумпованості, які на загальнодержавному рівні легко знаходять для себе відповідний ґрунт [9, с. 191–196].

Слід наголосити, що місцеве самоврядування у громадянському суспільстві:

- по-перше, відзначається особливим політико-правовим зв'язком фізичних осіб – громадян із владною діяльністю самоврядних інституцій;
- по-друге, характеризується особливими територіальними межами, що зумовлюють сферу відання місцевого самоврядування щодо вирішення питань місцевого значення.

Саме локальний (територіальний) фактор, на думку значної частини вчених:

- є основою генезису муніципальної влади, яка структурується у системі публічної влади за умов легітимзації та легалізації такого інтересу [10, с. 38–39];
- пов'язаний із забезпеченням життєдіяльності населених пунктів, обслуговуванням повсякденних потреб людей, оскільки державні начала на цьому рівні владної діяльності виявляють себе значно менше, реалізації місцевих корпоративних інтересів територіальних громад [11, с. 87], залишаючи загальнонаціональні інтереси прерогативою державної влади [12, с. 4];
- відображає питання місцевого значення на підставі інтересів усіх жителів певної території [13, с. 57; 12, с. 138].

Узагальнюючи особливості взаємодії держави, громадянського суспільства та місцевого самоврядування, слід підсумувати ключові тенденції такої взаємодії, а саме:

1. Громадянське суспільство відіграє роль системоутворюючого фактора розвитку місцевого самоврядування, оскільки відображає потреби в самоорганізації суспільства та зумовлюється характером розвитку місцевого самоврядування. Тому ключовою особливістю розвитку взаємодії держави, грома-

дяньського суспільства та місцевого самоврядування є посилення ролі та значення місцевого самоврядування як фактора розбудови громадянського суспільства та держави;

2. Посилення державної підтримки розвитку місцевого самоврядування як пріоритетного напрямку державної політики, а також розбудова інституцій об'єднання громадян як суб'єктів формування органів місцевого самоврядування;

3. Вироблення механізмів щодо недопущення втручання держави у функціонування місцевого самоврядування щодо вирішення питань місцевого значення;

4. Посилення ролі місцевого самоврядування шляхом розширення кола повноважень суб'єктів місцевого самоврядування, впровадження правових, організаційних, кадрових та інших засобів його забезпечення;

5. Подальше розширення механізму взаємодії органів державної і муніципальної влади з метою максимального забезпечення потреб відповідної територіальної громади у вирішенні питань місцевого значення;

6. Подальше розширення повноважень суб'єктів місцевого самоврядування, у тому числі й на міжнародному рівні, особливо тих територій, що межують із територіями сусідніх іноземних держав.

Використані джерела

1. Батанов О. В. Муніципальне право України : підруч. / О. В. Батанов ; відп. ред. М. О. Баймуратов. – Х. : Одісей, 2008. – 528 с.
2. Дунаєва Л. М. Світова політико-правова думка про відносини «влада – самоврядування»: основні етапи розвитку та сучасне тлумачення / Л. М. Дунаєва // Держава і права. – 2008. – Вип. 40. – С. 621–628.
3. Глуценко П. П. Муниципальное право : учеб. пособие / П. П. Глуценко, В. В. Пилин. – СПб. : Михайлов В. А., 2000. – 368 с.
4. Чапала Г. В. Місцеве самоврядування в системі публічної влади : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Г. В. Чапала. – Х., 2004. – 214 с.
5. Мамут Л. С. Гражданское общество и государство: проблема соотношения / Л. С. Мамут // Общественные науки и современность. – 2002. – № 5. – С. 94–103.
6. Прієшкіна О. В. Конституційно-правові гарантії місцевого самоврядування в Україні / О. В. Прієшкіна // Часопис Київського університету права. – 2004. – № 4. – С. 58–62.
7. Батанов О. В. Що таке місцеве самоврядування з точки зору права / О. В. Батанов // Правова держава. – 2007. – Вип. 18. – С. 172–184.
8. Основи демократії : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін. ; за заг. ред. А. Колодій ; М-во освіти і науки України, Ін-т вищої освіти АПН України, Укр.-канад. проект «Демократична освіта», Інститут вищої освіти. – К. : Ай-Бі, 2002. – 684 с.
9. Проблеми формування місцевих рад та їх виконавчих органів : моногр. / за ред. Ю. М. Тодики. – Х. : Право, 2009. – 540 с.
10. Бурмистров А. С. Местное сообщество как субъект самоуправления / А. С. Бурмистров // Правоведение. – 2000. – № 5. – С. 36–42.
11. Григорьев В. Пути становления и конституционного закрепления принципа разделения государственной власти и местного самоуправления в Украине / В. Григорьев // Юридический вестник. – 2001. – № 1. – С. 84–88.
12. Кампо В. М. Місцеве самоврядування в Україні: брошура / В. М. Кампо. – К. : Ін Юре, 1997. – 36 с.
13. Фадеев В. И. Муниципальное право России / В. И. Фадеев. – М. : Юристъ, 1994. – 168 с.

Котенко Т. В. Місцеве самоврядування в аспекті громадянського суспільства: функціональний рівень

Досліджені аспекти взаємодії громадянського суспільства та місцевого самоврядування. Наголошено на особливому функціональному призначенні самоврядування в умовах демократичного розвитку сучасного суспільства. На основі аналізу існуючих доктринальних уявлень виокремлено взаємовплив громадянського суспільства і самоврядування. Доведена необхідність переосмислення функціонального призначення місцевого самоврядування як фактора децентралізації влади. Виокремлено функціональний аспект взаємодії досліджуваних категорій, обґрунтовано тенденції підвищення ролі самоврядування як засобу відображення інтересів певної громади.

Ключові слова: громадянське суспільство, самоврядування, функції місцевого самоврядування.

Котенко Т. В. Местное самоуправление в аспекте гражданского общества: функциональный уровень

Исследованы аспекты взаимодействия гражданского общества и местного самоуправления. Отмечено особое функциональное назначение самоуправления в условиях демократического развития современного общества. На основе анализа существующих доктринальных представлений, выделены взаимовлияние гражданского общества и самоуправления. Доказана необходимость переосмысления функционального назначения местного самоуправления как фактора децентрализации власти. Выделен функциональный аспект взаимодействия исследуемых категорий, обоснованно тенденции повышения роли самоуправления как средства отражения интересов определенной общины.

Ключевые слова: гражданское общество, самоуправление, функции местного самоуправления.

Kotenko T. Local government in terms of civil society: functional level

In the article author explores aspects of interaction between civil society and local government. The special functional purpose of a democratic government in modern society is emphasized. According to the analysis of existing doctrinal concepts singled mutual civil society and government. The necessity of rethinking the functionality of local government as a factor of decentralization is proved. Author determines the functional aspect of the interaction between the studied categories, as well as the increasing of the role of self government as an expression of the interests of a particular community.

Key words: civil society, government, the functions of local government.